

In de ban van de goeroe

In de ban van de goeroe

De zoete verleiding van Transcendente Meditatie

Rolf Wennekes

Wennekes, Rolf

In de ban van de goeroe : de zoete verleiding van Transcendente Meditatie

/ Rolf Wennekes – Brave New Books

2^e uitgebreide druk

Met bibliogr., reg.

ISBN: 978-94-64653-87-8

NUR 718

Coverontwerp: Studio HeRo

Foto auteur: © H. Libeton

© Rolf Wennekes, 2022

Inhoud

1	Ten geleide: de ui pellen	8
2	Inleiding	11
3	Wat gaat eraan vooraf – tour d’horizon	16
4	Eerste ontmoeting	30
4.1	Ideaal...	30
4.2	... en werkelijkheid	33
5	De cultureel-geestelijke achtergrond	41
5.1	Mantra	41
5.2	Yoga	43
5.3	Samkhya	49
5.4	Veda	51
5.5	Fysica en humanistische psychologie	53
5.6	Overeenkomsten	56
6	Verlichting in praktijk en theorie	60
7	Inwijding: de sprakeloze overgave	83
8	Bewustzijn: de lege spiegel	94
9	One day I’ll fly away ...	105
10	Onder goden en demonen	118
11	Denk aan je verlichting: de ethiek van TM	137
12	De heilige wetenschap	149
13	Mahesh - Totem en taboe van verlichting	167
14	The Beatles, de Maharishi & Sexy Sadie	200
15	De multimedia-guru	207
16	Afsluitende contemplaties	218
17	Afronding – mijn bevinding	234
18	Bibliografie	239
19	Register	257

*Ach, Oost is Oost en West is West, en nimmer zullen ze tot el-
kander komen,
Tot Aarde en Hemel uiteindelijk vóór de grote Goddelijke Rech-
terstoel staan;
Maar Oost noch West bestaat, noch Grens, Ras of Geboorte,
Als twee fiere mannen, van 's werelds uiteinden komend, te-
genover elkaar staan!*

RUDYARD KIPLING

1 Ten geleide: de ui pellen

In 1979 voltooi ik in het Zwitserse Seelisberg de opleiding tot leraar transcendente meditatie (TM). Het volledige TM-Sidhi-programma heb ik dan al afgerond. Ik word door Maharishi Mahesh Yogi in het kader van mijn TM-leraarschap in 1979 benoemd tot gouverneur van het tijdperk van verlichting (*Governor of the Age of Enlightenment*). Van 1976 tot 1979 ben ik werkzaam voor de internationale TM-organisatie, aanvankelijk in het Grand Hotel in het Franse Vittel en later op diverse plaatsen in Zwitserland. Talloze maanden breng ik in Zwitserland door in het idyllische Seelisberg, het toenmalige internationale TM-hoofdkwartier, hoog boven het Vierwoudstedenmeer gelegen. Daar werk ik als manager van Hotel Kulm, de residentie van Maharishi en als assistent van Maharishi's persoonlijke secretarissen. In 1979 vestig ik mij in Nederland, geboorteland dat ik op m'n achtste had verlaten om mij er haast een kwart eeuw later definitief te vestigen. Tot 1984 ben ik werkzaam voor de TM-organisatie, aanvankelijk als leraar TM in Dordrecht en vervolgens in de centrale financiële administratie en als manager van 'Soeria', de TM-academie in Laag Soeren op de Veluwe. Rond 1981 ondervind ik op ingrijpende wijze aan den lijve dat TM-concepten als onoverwinlijkheid, onsterfelijkheid en alle andere grote TM-beloften feitelijk geen cent waard zijn. In 1984 breek ik met de organisatie en de beoefening van alle TM-technieken. De voor TM en haar organisatie bestede tijd beschouw ik niet als verloren jaren. In 1987 publiceer ik mijn bevindingen over Maharishi, zijn leer en meditatie. Daarna houd ik mij met dit onderwerp niet meer bezig. Tot ik rond 2018 besluit, het onderwerp op basis van mijn eerdere publicatie nogmaals, en met nog meer distantie, onder ogen te nemen. In deze tweede onderzoeksfase raak ik opnieuw verbluft door ontdekte bronnen. Het resultaat daarvan ligt nu voor u.

Gelijktijdig met het werk aan mijn bovengenoemde TM-studie in 1987 studeer ik in de algemene en Duitse letterkunde in Leiden af op het thema *Fiktion und Literatur – Bemerkungen zur Theorie des Fiktiven*. Ik ontdek dat elk denkbeeld – van mythe, religie, recht, kunst, techniek tot taal – een symbolische vorm is, een fictie in de betekenis van de Latijnse stam van het woord *facere*: maken, scheppen. Wat gemaakt en daardoor als het ware gestold is, kun je ontleden en weer vloeibaar maken. Het discours van ontleding of deconstructie is geen proces van interpretatie en er wordt nog niks gedeut. Deconstructie van een fictie is het reduceren tot er niets overblijft dan het omcirkelen en benoemen van het perspectief van geveinsde werkelijkheid die de maker bij het creëren voor ogen zweeft, het aangeven van de intentionele strategie, zo ver tot slechts een axioma of dogma rest, dat niet verder te reduceren valt omdat dat wat gepostuleerd wordt alleen al dan niet aanvaard kan worden. Binnen dit kader verschillen geloof en politieke overtuiging in niets van elkaar in hun relatie tot realiteit. Want elke fictie, het zij van politieke (materiële) of religieuze (metafysische) aard of van welke aard ook, vormt een stramien dat met werkelijkheidspretentie als een heuristische mal over de wereld gelegd wordt. Eens dit is geschied, scheppen ficties gevolgen of gevolgen van gevolgen, of nieuwe (antagonistische) ficties waarmee je in de factische, fysieke wereld te maken krijgt. Wie zich achter een fictie schaaft, geeft haar energie en laadt haar op. Wanneer een fictie een kritische massa bereikt, stolt ze – anti-deconstructief – tot revolutie of God of huwelijk, tot staat, haat, mededogen, tot hemel of oorlog – tot uiteindelijk onoverkomelijke realiteit waarvoor of waartegen we weer een positie innemen. Al het overige is een kwestie van al dan niet op ethiek gebaseerde keuze. Maar in den beginne is ‘n woord, en daarvóór eigenlijk... niets. Elke fictie verliest daardoor aan autoriteit, geloofwaardigheid of zeggenschap over ons. Beangstigend en bevrijdend tegelijk.

Deconstructie is als het pellen van een ui, laag om laag. Dit procedé heb ik uitgevoerd aan de hand van transcendente

meditatie. De zoektocht naar zingeving omtrent transcendentie meditatie ontwikkelde zich voor mij tot een lange en fascinerende ontdekkingstocht, waarvan ik de lezer met dit boek hoop deelgenoot te maken.

Ten aanzien van de schrijfwijze van termen uit het Sanskriet hanteer ik de vereenvoudigde spelling zonder accenten: *ānanda* wordt *ananda*, en analoog aan de Nederlandse spelling van *Upanishad* en *kundalini* schrijf ik *guru* in plaats van *goeroe* (met uitzondering van de spelling van de term in de titel van dit boek), *guna* en niet *goena* enz. Maharishi betekent 'grote ziener'. Deze hoge hindoeïstische eretitel heeft Maharishi Mahesh Yogi zich rond 1955 met grote zekerheid zelf toebedacht. Zijn paspoort vermeldt de namen Mahesh Prasad Varma. In het vervolg van mijn betoog zal ik mij dan ook beperken tot zijn voornaam 'Mahesh'. De officiële westerse transcriptie van सद्धि is *siddhi(h)*. Om auteursrechtelijke redenen maakt Mahesh er *sidhi* (met één 'd') van. Ik hanteer beide schrijfwijzen, om het verschil duidelijk te maken tussen die klassiek Indiase literatuur enerzijds en de TM-wereld anderzijds.

Met grote dank memoreer ik op deze plaats de leraren in mijn leven. Heel in het bijzonder noem ik hier mijn vader (1923-2005), die mij zijn liefde voor de taal en de aanzet tot ontdekking van een grotere wereld gaf, en dr. Han F. de Wit voor zijn onschatbare suggesties. In liefde en vriendschap denk ik aan de vele verhelderende en inspirerende gesprekken over het onderwerp met Winfried Kopps.

2 Inleiding

Hoe generaties door de geschiedenis heen heersende of nieuwe sociale, culturele, artistieke, religieuze en spirituele ideeën opnemen, ervaren, verwerken en waarderen, noem je *receptiegeschiedenis*. In die zin is dit boek de weerslag van mijn persoonlijke receptie en perceptie.

Het aanbod van de spirituele supermarkt is overweldigend, en dat verleidt vaak tot impulsaankopen. Je snuffelt aan een veelbelovend product, proeft er even van en gaat al gauw door naar het volgende verleidelijke aanbod. Enzovoort. Spiritueel materialisme is een ogenschijnlijk tegenstrijdige aanduiding voor dit gedrag, voor 'spiritueel shoppen', maar kenmerkt tegelijkertijd deels de radeloosheid en ontworteling van grote delen van de westerse beschaving. Maak je een keus om door zelfontplooiing beter, waardevoller en meer invoelend te worden voor de mensen en de wereld om je heen of zet je materialistisch eigenbelang op de eerste plaats? Neem je geen frivole beslissingen ten aanzien van geestelijke vraagstukken, dan verdiep je je in achtergronden. Het scheppen van een zo breed mogelijke achtergrond is de belangrijkste motivatie voor het schrijven van mijn boek.

Weliswaar wordt met de uiteenzetting van het westen met oosterse wijsheid al aan het einde van de 19^e eeuw een aanvang gemaakt, met de komst van Vedanta-vertegenwoordiger Swami Vivekananda (1863-1902), discipel van Ramakrishna (1836-1886), in 1893 naar de Verenigde Staten en later, in 1920, met meditatiemeester Paramahansa Yogananda, eveneens naar Amerika. Maar de populariteit van oosterse meditatie komt pas rond 1960 in een mondiale stroomversnelling. Dit is voornamelijk te danken aan Mahesh. Als *guru* van de Beach Boys en even later van de Beatles haalt deze Indiase

meester de voorpagina's van dag- en weekbladen. Optredens van Mahesh in Amerikaanse talkshows van die dagen, acteurs als Burt Reynolds en Clint Eastwood, die als beoefenaars van de door Mahesh onderwezen transcendentie meditatie openlijk uitkomen voor hun sympathie voor de kleine Indiase meester en het brede succes van transcendentie meditatie onder de academische jeugd van Amerika en Europa maken Maharishi tot het icoon van een nieuw paradigma, de geest van de nadagen van het romantische hippietijdperk die medio zeventiger jaren van de 20^e eeuw overgaat in een nieuwe wereldorde die oude machtsstructuren restaureert.

In de tachtiger jaren van de 20^e eeuw melden zich de christelijke kerken en westerse politici actief aan het woord. Terwijl de kerken van de gevestigde westerse geloofsgemeenschappen leeglopen en de politiek zich zorgen begint te maken over zogenaamde sekten, begint het westen in verweer te komen tegen de grote populariteit van oosterse stromingen. Zijn het voornamelijk christelijke sekten zoals de *People's Temple* rondom Jim Jones, waarvan honderden leden zich in 1978 in het oerwoud van Guyana van het leven beroven en later de *Branch Davidians* onder leiding van de zelf benoemde Messias David Koresh van Mount Carmel in Texas, dat in 1993 werd bestormd door de Amerikaanse overheid, met bloedige gevolgen die tot de westerse verbeelding spreken: door de uit de apocalyptische *narrative* van de bijbel geputte waanzin van Jones en Koresh komen voornamelijk oosterse sekten in het vizier van overheden. Het tijdperk van klakkeloze en naïeve overname van oosters wijsheden is ten einde gekomen en kritische ex-volgelingen komen met hun ervaringsverhalen naar buiten.

Het is dan ook niet niks: vergeleken met het brede spectrum aan oosterse meditatietechnieken en de kennis van het functioneren van de menselijke geest – van bewustzijn tot onderbewustzijn – lijkt de westerse psychologie eerder op een kleuterklas die met Freud allang halt heeft gemaakt vóór een door slangen bewaakte poort van het on(der)-bewuste.

Maar volgelingen kunnen teleurgesteld raken door de aantrekkelijke beloften van hun meester, zoals zeven ex-discipelen van Maharishi. In een UPI-berichtje stond op 11 september 1985 in de LEIDSE COURANT: 'Leerlingen klagen Maharishi Yogi aan. Zeven teleurgestelde Amerikaanse leerlingen van Maharishi Yogi hebben hun *guru* aangeklaagd omdat hij hen geestelijke en lichamelijke schade zou hebben berokkend bij de transcendentale meditatie en de mislukte pogingen om de zwaartekracht te overwinnen. De eisers besloten een rechtszaak tegen hun leermeester aan te spannen nadat zij erachter kwamen dat het beloofde vliegen uit niets anders bestond dan 'op en neer huppelen met de benen in de lotushouding'. De ex-leerlingen eisen ieder een schadevergoeding van 9 miljoen dollar van de Maharishi wegens fraude, het niet nakomen van beloften, nalatigheid en het veroorzaken van emotionele nood.'

Sinds het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw moet je berichten over groeperingen als transcendentale meditatie (TM) in de media met enige scepsis behandelen. Vooral toen vanuit Duitsland de jacht op zogenaamde sekten dreigde over te waaien naar ons land, werd er veel overdreven en ontstond er over op oosterse leest geschoeide religieuze groeperingen in de publieke opinie een sterk vertekend beeld dat grotendeels sensatielusten bevredigde, en dus niet kon bijdragen tot een enigszins objectieve beeldvorming over een verschijnsel als TM. De moeilijkheid was en is dat er vooral van buitenaf over geschreven werd.

Overigens stamt het woord 'sekte' af van het Latijnse woord *secare*, wat zoveel betekent als '(af)snijden'. Hoewel de term in de laatste decennia een voornamelijk negatieve lading heeft gekregen, is de mondiale religieuze historie gespekt met sekten die zich beschouwen als de enige ware stroming van waarvan men zich afsnijdt. Zo bevrijdt zich bijvoorbeeld Martin Luther van een vanuit Rome gestuurde en beoefende theologie. In Luthers ogen misleidt de kerk de gelovige met de aantrekkelijke belofte dat je de ziel van schuld zou kunnen reinigen met klinkende munt. De mens

Luther protesteert, verenigt achter zich een brede maatschappelijke stroming van 'protestanten' en brengt met een onbedoelde langdurige oorlog van boeren tegen geestelijkheid, vazallen en koningen een ingrijpende historische omwenteling teweeg. Na Luther snijden zich weer talloze stromingen ofwel sekten met name in Zwitserland en de Lage Landen af van de Lutheraanse beweging, alle – verwickeld in een onderlinge strijd om uitleg van 'het woord'. Lutheraans, hervormd, gereformeerd, vrijgemaakt, Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, baptisten, Amish aan de ene kant. Aan de andere kant, meer liturgisch en ceremonieel gearde christenen: orthodox-christelijken, katholieken, orthodox-katholieken, oudkatholieken, anglicanen. Kortom: sekten, alle met de pretentie de ultieme waarheid te verkondigen.

Vanuit westers oogpunt worden opkomende oosterse stromingen in de jaren zeventig van de vorige eeuw beschouwd als sekten, waarmee deze stromingen op zijn minst het stempel 'crimineel' meekrijgen. Vanuit monotheïstisch perspectief bekeken, is dat niet vreemd. Met haar joods-christelijke traditie behoudt de westerse samenleving een zekere mate van exclusiviteit – hoewel niet tegenover de Islam, want die beschouwt het christendom met zijn drieene God als polytheïstisch.

'Lossnijden' (secare) is dan al snel een daad waarin een latente agressie sluimert. Vanuit de polytheïstische of nontheïstische oosterse wereld beschouwd, is een 'nieuwe' stroming geen afscheiding of afsplitsing, maar groeit die uit een soort eeuwige bron. Tegelijkertijd lopen de uit een meer polytheïstische en misschien dus wel democratischer bron ontsproten stromingen gevaar, uiteindelijk in het niets te verdwijnen of slechts nog een zeer marginale rol in het mondiale geestelijke leven te spelen.

Op de inleiding van dit boek, waarin ik TM in een grotere historische en maatschappelijke context plaats, volgt een

presentatie van TM zoals die door de beweging wordt gegeven. Daarop stoelt de gehele verdere uiteenzetting:

- de geestesgeschiedenis van TM met haar absorptie van zowel oosterse als westerse invloeden;
- de beschrijving van de diverse meditatietechnieken en het stressconcept;
- het formuleren van de door TM voorgestane levenshouding en ethiek;
- een onderzoek naar de waarde van de natuurwetenschap en het wetenschappelijk onderzoek;
- de wordingsgeschiedenis van Mahesh en zijn betekenis als geestelijk leidsman;
- tenslotte wordt, in het kader van de dialoog tussen een aantal religies een aantal open vragen geformuleerd.

3 Wat gaat eraan vooraf – tour d’horizon

Meditatie is een tweeslachtig onderwerp, waarover veel misverstanden bestaan. De volgelingen zijn, zo hoor je vaak zeggen, robots; de *guru's* beschikken over giro's met enorme saldo's; de bewegingen zijn gevaarlijk, gebruiken geweld, zijn destructief. Maar alle kritische benaderingen van het verschijnsel sekten nemen niet weg dat mensen in en door een spirituele beweging authentieke ervaringen hebben. Hierop stoelt hun enthousiasme, hun moeilijk te begrijpen hooggestemde blijheid die op buitenstanders veelal zweverig overkomen. Zonder deze ervaring blijft een confrontatie ook met TM onvolledig: op grond van zijn eigen ervaring zal een TM-beoefenaar of een *sannyasin* – een volgeling van Osho (Bhagwan Sri Rajneesh) – voor zichzelf allerminst het gevoel hebben, te worden gehersenspoeld, de 'goede' bedoelingen van deprogrammeurs ten spijt. Het gaat mij dan ook niet om sensationele items zoals hersenspoeling of winstbejag: een spirituele beweging, die enigszins serieus genomen wil worden – en ik reken TM hiertoe – zal de financiële winst altijd gebruiken om er de nodige basis mee te scheppen voor het expansieve uitdragen van de eigen leer – een soort spirituele investering. En dat menige oosterse meester een soort dubbelleven leidt, onthechting predikt, maar zelf met beeldschoone vrouwen in mierzoete weelde leeft, hoeft nog niet te betekenen dat dit op alle meesters van toepassing is. Maar ondanks de gedetailleerde studies van Schnabel (1982) en Witteveen (1984) staat in de openbare bibliotheken van de literatuur over nieuwe religieuze bewegingen de traditionele 'sekteliteratuur' nog steeds boven aan.

Daarnaast gaat het bij meditatie om persoonlijk beleven – veelal aan gene zijde van de taal: de meditatie-*ervaring*. Daarbij komt dat het vrijwel onmogelijk is om objectief te zijn: ons discriminerend vermogen filtert, sorteert, interpreteert en bouwt tenslotte een gedachteconstructie op die voor

ons de werkelijkheid wordt: een beeld, een model, een fictie die, pragmatisch bekeken, ons helpt te leven, onze plaats in het leven en de maatschappij te vinden of in te nemen. Zo zijn er individuele ficties, persoonlijke levensbeschouwingen die een aspectuele verhouding tot de werkelijkheid – wat dat ook moge zijn – hebben; en er zijn de groepsficties, de politieke overtuigingen, de filosofische of religieuze denkbeelden.

Fictie – in de betekenis zoals ik die als een soort werk-kader verder zal hanteren – is de middellijke instantie tussen het ervarende subject en zijn onmiddellijke werkelijkheid. Vaak vervangen apodictisch gepresenteerde ficties ongemerkt de werkelijkheid. Etymologisch is de term fictie, zoals eerder beschreven, te herleiden tot het Latijnse *facere* (maken, scheppen) en is hij, afgezien van traditionele pejoratieve connotaties als illusie, droom, irrealiteit, een neutraler begrip dan ideologie. Voor zover werkelijkheid geen directe, buitentalige grootheid is, heeft een fictie niet alleen een bemiddelende maar ook een sturende, programmerende en conditionerende functie: zij bepaalt hoe je de werkelijkheid ziet. Dat houdt tevens in dat alle ficties tot empirische en authentieke ervaringen (kunnen) leiden. Meestal gebeurt dit op grond van bepaalde axiomatische denkbeelden die *a priori* aanvaard worden.

Ficties spelen niet alleen in de literatuur een rol. Ze hebben voor de activiteiten van kennen, handelen en gedrag net zo'n grote waarde als voor de fundering van instituties, samenlevingen en wereldbeschouwingen. Het verschil tussen een literaire fictie en een filosofisch denkbeeld is echter dat in het overgrote deel van de gevallen de eerste zich als zodanig herkenbaar maakt, terwijl filosofische ficties, op het ogenblik dat zij tot idolen worden, hun fictionele karakter versluieren om het karakter van reële objecten aan te nemen, zelfs dan nog als hun heuristische karakter van meet af aan wordt onderkend. Om met een dergelijke benadering echter niet het gevaar van een totale suspensie van een standpuntbepaling van de mens in zijn wereld te lopen, is het belangrijk

om de functionaliteit van bepaalde ficties niet uit het oog te verliezen.

Als in het geval van TM een ontmaskering van een gedach-tewereld als zijnde een fictie desondanks noodzakelijk is, dan vooral vanuit het oogpunt dat aan het TM-denkmodel de pretentie kleeft van universaliteit; dat dit denkmodel een sterke apodictische en versluiserende realiteitspretentie heeft en dat de westerling zich nauwelijks enige voorstelling kan maken van de diepere lagen en omvang van een uit een geheel andere culturele en etnische context voortkomend model, zonder het in het kader van fictionaliteit te relativieren.

Het leek mij haast ondoenlijk om de omvangrijke TM-kennis op begrijpelijke wijze samen te vatten: op duizenden videobanden zijn de lezingen van Mahesh sinds ongeveer 1970 vastgelegd, waarvan de meeste alleen voor ingewijden beschikbaar zijn. De kennis die op deze banden ontvouwd wordt, is zo omvangrijk dat zij een op zichzelf staand boek zou vullen. Ik pretendeer dan ook niet een overzicht van deze kennis te geven, ofschoon de basiskennis van TM zoals samengevat in de cursus 'Wetenschap der Creatieve Intelligentie' (WCI) in dit boek een belangrijke rol speelt. Aangezien de hele verdere kennis van TM op de fundamentele gedachten van de WCI stoelt, heb ik *nolens volens* het esoterische kennisniveau behandeld.

Een ander aspect, tenslotte, dat het schrijven van dit boek even heeft bemoeilijkt, is het buitengewoon omvangrijke en op het eerste gezicht zeer indrukwekkende wetenschappelijke onderzoek van de TM-organisatie op fysiologisch, psychologisch en sociologisch gebied. De afgelopen 40 jaar zijn er honderden wetenschappelijke onderzoeken verricht. Uit dit onderzoek volgt dat het als een paal boven water staat dat TM functioneert, dat TM als geen andere techniek soepel en snel tot de verwijdering van lichamelijke en geestelijke klachten en uiteindelijk tot de staat van verlichting – grenzeloos geluk – leidt; dat het uitsluitend positieve resultaten zijn, die TM teweegbrengt. Moest ik, vroeg ik mij aanvankelijk af, TM op hetzelfde wetenschappelijke niveau benaderen, om een

overtuigend en acceptabel boek te kunnen schrijven? Ik heb gemeend mij daaraan te mogen onttrekken, althans voor wat statistisch materiaal betreft, dat bepaalde stellingen, zoals het grote aantal afvallers van TM of minder gunstige of zelfs schadelijke ervaringen dan de door de organisatie in keurig verzorgd drukwerk gepropageerde, zou bevestigen. Want dergelijk materiaal is niet voorhanden. Het ging mij echter vooral om de idee, de leer: wat zijn haar kenmerken, hoe is zij gestructureerd, wat is haar functie?

De opzet van het boek is om TM, haar leer en meditatie zo compleet mogelijk in kaart te brengen – waar de organisatie zelf de ‘consument’ in mijn ogen eenzijdig en onvolledig informeert – en kritisch te beoordelen. Ook hier deed zich een moeilijkheid voor. Want een zuiver fenomenologische en systeemimmanente beschrijving van de TM-leer brengt het gevaar met zich mee dat het mens- en wereldbeeld van TM en bijbehorende concepten, zoals gelukzaligheid, bewustzijn, verlichting, *karma* en reïncarnatie niet op hun relatieve waarde onderzocht kunnen worden. Daarom is, waar nodig, een contrastief-comparatief element ingebracht, waardoor bepaalde TM-concepten tegen de achtergrond van andere opvattingen (bijvoorbeeld christelijke of boeddhistische) beschreven worden.

Dit boek is ten dele ook een ervaringsbericht waarmee ik niet in de laatste plaats een stuk eigen leven wil ordenen, vooral door te trachten te achterhalen wat de aantrekkingskracht van TM-meditatie, -leer en -meester op mij is geweest. Al schrijvend kon ik me losmaken van een krachtenveld dat zich verder uitstrekte dan ik aanvankelijk had gedacht. Zo ontstond een afsluitend verslag van een geestelijke expeditie, de weergave van een persoonlijke visie, van belevenissen en van reflecties over deze belevenissen, op zoek naar de andere, de verborgen kant van TM.

Transcendente meditatie is geen verschijnsel dat op zichzelf staat. Het maakt deel uit van een stroming die zich aanvankelijk, rond het midden van de zestiger jaren, voornamelijk

onder spiritueel-religieuze voortekenen manifesteerde en die je met 'nieuwe religiositeit' zou kunnen omschrijven, en vooral in de Verenigde Staten snel gestalte kreeg. Deze stroming zoekt sinds het begin van de jaren tachtig in toenemende mate steun bij het prestige van de moderne natuurwetenschap en krijgt als New Age-beweging in alle lagen van de samenleving steeds meer bekendheid.

Ook al behoort tot de New Age-beweging een groot aantal min of meer autonome groepen en stromingen, ieder met een specifiek eigen benadering, toch bestaat er ten aanzien van doelstellingen en denkstelsels eensgezindheid: de symbiose van oude oosterse spiritualiteit en moderne westerse fysica leidt tot een ruim werkelijkheidsmodel waarmee de belijders zich van de benauwende greep van de gedateerde rationalistisch-mechanische wereldverbeelding kunnen ontdoen. De nieuwe optimisten zien in de apocalyptische status-quo van de wereld geen einde maar een nieuw begin. Hun overtuigingen stoelen op een nieuwe wetenschappelijke verbeelding van universum en leven, van de mens en zijn positieve ontwikkelingsmogelijkheden die altijd in tijden van massale bedreiging vrijkomen. In dit licht wordt ook Darwin opnieuw geïnterpreteerd: niet per se de sterkste, degene met de krachtigste tanden en klauwen, overleeft, maar degene die een benarde situatie op de beste, meest intelligente manier meester wordt. Was het universum sinds Descartes en Newton een statisch, onveranderbaar, mechanisch uurwerk, een automaat, door God gemaakt en door Hem bij tijd en wijle op gang gehouden, stelt men zich de wereld thans als een veranderbaar, altijd actief, immer evoluerend geheel bestaande uit energiemassa voor, en het leven als een proces op zoek naar kennis, dat zelf fouten corrigeert. Ook de onbezielde materie ondergaat een proces van evolutie, van wording en vergaan. De mens die zich van zijn zelfbeschikking bewust geworden is, maakt met zijn metabiologische evolutie van ziel, geest en cultuur deel uit van dit universele geheel, kan ingrijpen, sturen, veranderen. De inzichten van de nieuwe natuurwetenschap, tenslotte, leiden tot nieuwe politieke en economi-

sche ideeën. Met deze stroming van nieuw optimisme is TM nauw verweven.

Transcendente meditatie staat daarnaast nog in de geestelijke traditie van de hindoeïstische renaissance die vooral door Mahatma Gandhi, Ramakrishna en Vivekananda op gang werd gebracht en in het westen bekendheid verkreeg. Moderne vertegenwoordigers hiervan zijn Yogananda, Aurobindo, de Radha Soami-, Hare Krishna-, Ananda Marga- en Sri Chinmoy-bewegingen, de Divine Light Mission, Brahma Kumaris, Mataji, Sai Baba, School voor Filosofie en, ongetwijfeld de grootste, TM zelf en het inmiddels opgeheven maar zich nog steeds in het vertrouwde bordeauxrood tonende en Rajneeshisme van Osho.

De westerse confrontatie met oosterse wijsheid is geen verschijnsel van de afgelopen twee decennia en is wellicht terug te volgen tot Plato en Pythagoras. Maar de eigenlijke grondsteen voor de dialoog tussen oost en west van vandaag de dag werd in de late 18^e eeuw gelegd. Nadat in 1789 de emancipatorische gedachten van de Verlichting in de Franse revolutie tastbaar gestalte hadden gekregen, ontstond er in vrijwel heel Europa een nieuwe 'beweging' die gestaag groeide: de Romantiek. Na de grote omwenteling, die de burgerij aan de politieke en maatschappelijke macht had geholpen, differentieerden maatschappij en economie zich in hoog tempo en vond, wat achteraf de industriële revolutie werd genoemd, plaats. De toenemende arbeidsverdeling en de fragmentatie van het leven door de vertakking van de samenleving, van industrie en wetenschap als uitvloeisel van een door de Verlichting ontgoddelijkte natuur ervoeren de romantici als uitermate belemmerend; zij plaatsten 'de kunst als element van het menselijke' tegenover de toenemende arbeidsverdeling en wetenschappelijke specialisatie. De mens moest weer worden verplaatst in de 'mooie verwarring der fantasie, in de oorspronkelijke chaos der menselijke natuur'. En zo schreef de romanticus Friedrich Schlegel, in het Duitsland van de

vroege 19^e eeuw een van de belangrijkste inspiratoren: 'Es gibt keinen wahren Realismus als den der Poesie'.

Poëzie, dat betekent hier droom, fantasie, onderbewustzijn, transcendentie, en die zou het versplinterde leven weer heel maken. Had de droom voor de rationalisten na Voltaire en Kant nog duidelijk pathologische trekken, voor de romantici werd hij de uitdrukking van de hiërogliefentaal van de ziel, van het sluimerende vermogen van het bewustzijn. Er bestond in die tijd grote belangstelling voor parapsychologische verschijnselen en somnambulisme, en de Duitse arts en professor Gotthilf Heinrich Schubert hield er zich, in zijn *Nachtseite der Naturwissenschaft* (1808), voor het eerst min of meer wetenschappelijk mee bezig. De aanvankelijk alom toegejuichte en later door vakbroeders verguisde arts Franz Messmer ontdekte het dierlijk magnetisme en begon zijn patiënten te magnetiseren, en kort daarop ontdekte een van zijn discipelen bij toeval de hypnose. De Duitse filosoof Peter Sloterdijk beschouwt het zogenaamde messmerisme bij alle kritiek als de 'grondvorm van alle Europese dieptepsychologie tot op de huidige dag' (NRC-CS 11-4-86: 8). Een van de grootste verdiensten van de Romantiek is zonder twijfel dan ook de beschrijving van de open mogelijkheden van de menselijke geest, ook al exploreren romantici, zoals met name E.T.A. Hoffmann, aanvankelijk vooral abnormale psychologische toestanden, het ziekelijke en donkere en waanzinnige. Misschien viel er in een tijd van hernieuwde geestelijke emancipatie en bevrijding van eeuwenoude maatschappelijke en ideologische restricties in eerste instantie niet veel meer dan dat te ontdekken. De open mogelijkheden van het bewustzijn leidden bij romantici tot wat Victor Klemperer de toestand van het permanente *Ich-Entgrenzen* (1922) noemt; de romanticus duldt om zijn lichamelijke, burgerlijke, voelende en denkende ik geen begrenzing – iets wat op alle levensgebieden tot uitdrukking komt: geografisch, sociologisch, historisch, biologisch, psychologisch, artistiek en uiteindelijk ook politiek. Die sterke behoefte naar ik-ontgrenzing valt honderdvijftig jaar later opnieuw te bespeu-

ren en gaat opnieuw gepaard met een romantisch exotisme dat openstaat voor al het pittoreske, zeldzame, ongewone en andersoortige uit verre landen en tijden. Dat deze psychologische transgressiebehoefte op maatschappelijke wantoestanden wijst, wordt door vele sociologen en psychologen onderkend. Waar deze behoefte echter een wereldvervreemde bijmaak achterlaat, zal je je moeten afvragen of dat wat zich als duidelijke protestbeweging vanaf het begin van de 19^e eeuw en later opnieuw vanaf ongeveer 1965 manifesteert, niet juist blijft steken in een onmacht tegenover de schijnbare onveranderbaarheid van een oneindig complexe werkelijkheid, waarvoor uit een sociaal probleem gaandeweg een metafysisch probleem wordt, en uit het verlangen naar individuele emancipatie een romantisch-utopisch chiliesme.

Voor de historische achtergrond van de vroege 19^e eeuw begonnen vooral in Duitsland taalwetenschappers zich voor het eerst systematisch met het Sanskriet bezig te houden. Zij waren uitermate gebiologeerd door de ijzingwekkende volledigheid waarmee de Indiër Panini, ruim tweeduizend jaar eerder, het Sanskriet in kaart had gebracht. In 1808 verscheen Schlegels *Über die Sprache und Weisheit der Inder. Ein Beitrag zur Begründung der Altertumskunde*. Met de kennis van de taal werd spoedig ook het geestelijke erfgoed van het Indiase subcontinent toegankelijk: de Bhagavad Gita, de Veda's en de Upanishaden werden door wetenschappers en schrijvers bestudeerd en gedeeltelijk ook in eigen literatuur verwerkt. Johann Wolfgang von Goethe, Arthur Schopenhauer, Friedrich Rückert, Friedrich Nietzsche en Hermann Hesse documenteerden ieder op hun eigen wijze de receptie van oosters gedachtegoed.

De Romantiek zet wilswaar de ontwikkeling van de Kantiaanse revolutie enerzijds voort, doordat de mens door de subjectivering van de a priori's middelpunt van de filosofische beschouwing blijft. Maar ze is toch ook een cultureel-maatschappelijke tegen- en protestbeweging, die zich – net als de Hippiëes van de jaren zestig van de 20^e eeuw tegen het establishment – tegen het 'kleingeestige filisterdom' verzet.

De hunkering naar de *blaue Blume* is het diepe verlangen boven de grenzen van de wereld uit te stijgen. 'De wereld moet worden geromantiseerd om zo haar oorspronkelijke zin te herontdekken', aldus de Duitse dichter Novalis, samen met Friedrich Schlegel de gangmaker van de Romantiek.

Een belangrijk element van de literatuur van de Romantiek is de reis: zowat alle vroeg 19^e-eeuwse protagonisten trekken erop uit, de wijde, onbekende wereld in. Opvallend is echter dat hun tocht door de wereld er geen door ruimte en tijd is, maar een 'geheimzinnige reis naar binnen', door het eigen nog onbekende bewustzijn, juist voorbij ruimte en tijd. Minder psychologisch, maar wellicht niet minder mystiek zijn de reisavonturen van de graalridders uit de middeleeuwse Arthurromans. In de romantische literatuur wordt het ik niet als statisch ervaren; het is de dynamiek van het bewustzijn die de 'reis terug naar de oorsprong' stuurt, met als uiteindelijk doel de analogie, de eenheid van ik en wereld, van microkosmos en macroanthropos. Dit romantische onderweg-zijn naar je eigen diepste wezen ligt nog aan grote delen van het werk van de romantische epigoon Hermann Hesse ten grondslag en speelt als archetype van individuele en collectieve odyssee van de ziel een beslissende rol voor de aanhangers van de New Age, Mahesh en Osho.

Er zijn nog meer markante overeenkomsten tussen het teleologisch scenario van de romantici en zowel TM als de New Age. De laatste twee lijken historisch-filosofisch de romantische geestesgeschiedenis rechtstreeks voort te zetten, als het bijvoorbeeld gaat om grensoverschrijdende bewustzijnservaringen, de latente mogelijkheden van de menselijke geest en het doorbreken van de verstarde grenzen van een eenzijdig empirisch waargenomen werkelijkheid. Overigens formuleerden de romantici een soort universele wetenschap die zij *Symphilosophie* noemden en waarin onder andere natuurwetenschap, scheikunde, filosofie, wiskunde, geologie, geschiedenis en religie tot één grote analogie samensmolten. Net zo doordrenkt in de door recente natuurkundige theorieën geschraagde verbeelding van TM en New Age de transcen-

dentie als uiteindelijke bestaansgrond, als orde en zin de fysieke wereld der verschijnselen: de mens moet niet de heerser over en de exploitant van de natuur zijn – zoals de Renaissancemens ooit als centrum van de net ontdekte ruimtelijke oneindigheid de ‘maat aller dingen’ was – maar een participant aan het dynamische proces van de kosmos. Tenslotte is er de gelijkenis van het keerpunt: romantici waanden zich aan de vooravond van een glorieus Gouden Tijdperk, een periode van harmonie en vrede van wel duizend jaar, die weldra haar heropstanding zou beleven. De heilsboodschap van TM verkondigt de tijd van verlichting, Osho predikt de nieuwe mens en New Agers hebben het over het Aquarius-tijdperk. Het Utopia van de romantici werd evenwel door de daaropvolgende geschiedenis gelogenstraft, waarbij het duizendjarig rijk van het Hitleriaanse fascisme wellicht een slappe reminiscentie aan een latente collectieve oerbehoefte is, die steeds weer in woelige tijden manifest wordt.

Overigens komt Hitlers *Tausendjähriges Reich* in deze context niet uit de lucht vallen. De in 1918 door de antisemitische occultist en uitgever Rudolf von Sebottendorf opgerichte *Thule-Gesellschaft*, een soort loge die aan de wieg van de NSDAP stond, was de smeltkroes van zeer uiteenlopende stromingen; hier amalgameerde de esoterische mystiek van vrijmetselarij, theosofie en graalmythe met nationalisme, antisemitisme, Germaans-Arisch gedachtegoed, fascisme en de fascinatie voor de de macht van het ego vergrotende magie van de oosterse wijsheid. Hitlers droom van de ‘nieuwe mens’, de in het Duitsland van toen ontwakende meedogenloze *Übermensch*, waarvan de blauwdruk hoofdzakelijk door Alfred Rosenberg, lid van de *Thule-Gesellschaft*, werd ontworpen, teerde in belangrijke mate op de Arische dichotomie van de rassen in blanke en donkere huidskleur, zoals beschreven in de oudste geschriften van het hindoeïsme, de Veda’s. ‘Hoe donkerder de Indiër, des te demonischer (*rakshasa*) hij is’, uitte Mahesh zich ooit, weliswaar met een glimlach, tijdens een voordracht. Weliswaar zacht maar zeker discriminerend, klinkt in deze uitspraak toch de 19^e-eeuwse

door de nazi's ge vulgariseerde rassenleer na. Met de aan het Sanskriet ontleende term 'Ariërs' (*arya*: edel, eervol, respectabel) werden oorspronkelijk de Indo-Europese rassen historisch aangeduid, ter onderscheiding van het Kaukasische ras.

Of de TM-organisatie en met haar de New Age en de Bhagwan-beweging hetzelfde lot ten deel valt als de 19^e-eeuwse Romantiek, zal de toekomst leren. Laten we het er voorlopig op houden dat de belofte van een toekomstig tijdperk van ongekende harmonie tussen mens en natuur en tussen volkeren onderling in het kader van de *public relations* van TM, Rajneeshisme en New Age geen onaantrekkelijke factor is.

Sinds ongeveer 1976 wordt een toenemend aantal artikelen, publicaties en radio- en tv-uitzendingen gewijd aan het verschijnsel nieuwe religieuze bewegingen, waarbij amper verschil gemaakt werd tussen groepen van oosterse en westerse origine. De brede belangstelling en publiciteit droegen voornamelijk tot een negatieve beeldvorming van het verschijnsel bij. Er werd vanaf 1978 aangedrongen op overheidsmaatregelen om de inmiddels in opspraak gekomen praktijken van enkele van de bewegingen, zoals de intimidatie van ex-cursisten door de Scientology Church, de kindertontvoeringen door de Verenigingskerk van Sun Myung Moon en de massale zelfdoding van leden van de People's Temple in Guyana, aan banden te leggen. Het etiket met de meest onsmakelijke kenmerken van de laatstgenoemde groepen werd toen, ten onrechte, ook op de bewegingen van Mahesh en Osho geplakt. In 1984 verscheen in Nederland het rapport van de Vaste Tweede Kamercommissie voor Volksgezondheid (Witteveen 1984). Kenmerkend voor dit onderzoek, waarvan de Nederlandse regering in haar standpuntbepaling (8-9-1986; zie Witteveen (3)) nauwelijks afwijkt, is dat het enerzijds de in de grondwet verankerde vrijheid van geloof tot uitgangspunt neemt en tot een zeer veel meer genuanceerde kenschetsing van het verschijnsel komt dan vergelijkbare studies in opdracht van de overheid, bijvoorbeeld in Duitsland en Frankrijk (cf. Vivien 1985). Dit bewuste vermijden van een stereotypering heeft anderzijds geleid tot

een vervanging van de zwaar op de maag liggende en door inmiddels klassieke vooroordelen als crimineel, radicaal, destructief en ondermijnend geschraagde term 'sekte' door 'nieuwe religieuze beweging'. Deze beeldvorming dringt vooral in Nederland via kringen van godsdienstwetenschappers langzaam maar zeker door tot de publieke opinie. Tegelijkertijd vervagen hierdoor de maatschappelijke grenzen tussen de nieuwe religieuze bewegingen van oosterse komaf en de gevestigde kerkgenootschappen. Deze maatschappelijke positie is in de moderne, open en gesecculariseerde westerse samenleving dan ook bij uitstek de plaats die deze bewegingen toekomt, althans wanneer je het met westerse ogen bekijkt. Of een beweging als TM zich vanuit het oosterse denken met een dergelijke positie volledig kan verzoenen, is een andere vraag. Maar ook aan het begin van de 21^e eeuw is de beweging van transcendentale meditatie niet in een serieuze dialoog met het westerse maatschappelijk leven getreden. Dat kan ook bijna niet anders, gezien het feit dat de omstandigheden van deze maatschappij gezien worden als stressvol en dualistisch, als vijandig dus. Maar los van organisaties als TM (hindoeïsme) en Rigpa en Shambhala (Tibetaans boeddhisme) wordt er hier te lande voor oosterse wereldreligies binnen het omroepstelsel zendtijd ingeruimd. De in 1999 opgerichte Boeddhistische Omroepstichting (BOS) zendt inmiddels uit onder de vlag van KRO-NCRV en de Organisatie Hindoemedia (OHM) hield in 2016 op te bestaan en bediende voornamelijk de hindoestaanse Nederlandse bevolkingsgroep. Bij deze laatste omroep voelden ook aanhangers van de TM-beweging zich thuis. Daarnaast zijn of waren er met de NMO (Nederlandse Moslim Omroep) en de uit onvrede over de NMO opgerichte NIO (Nederlandse Islamitische Omroep) in Nederland twee islamitische omroeporganisaties. Samen waren deze religieuze ofwel wereldbeschouwelijke omroeporganisaties goed voor enkele tientallen uren aan zendtijd per jaar.

Dat de grote en inmiddels min of meer gevestigde oosterse bewegingen – de maatschappelijk nagenoeg irrelevante

splintergroepen daargelaten – een dergelijke maatschappelijke positie op zoek naar hun identiteit in de westerse samenleving in toenemende mate aanvaarden, toont de overname van de term ‘nieuwe religieuze bewegingen’ of ‘nieuwe spirituele bewegingen’ (cf. Schulte 1985: 173) aan. Dat een pretentieuze beweging als TM, die haar meditatie en leer liefst als wetenschap presenteert, dan nog een subtiële nuancing aanbrengt tussen religieus en spiritueel is van ondergeschikte betekenis. Anderzijds wordt door een groeiend aantal kritische, maar niet bij voorbaat negatieve of apologetische theologische en psychologische studies de pretentie van religieuze neutraliteit en universaliteit van de nieuwe bewegingen uiteindelijk steeds meer gerelativeerd. Zonder dat hen daardoor het bestaansrecht wordt ontnomen, maakt het ze wel tot wat de gevestigde westerse kerkgenootschappen al enkele eeuwen zijn: tot geloofsrichtingen waarvoor je op grond van een persoonlijke inclinatie, affiniteit of predispositie kiest.

De toename van gefundeerde achtergrondinformatie over de spirituele intenties, de cultureel-geestelijke achtergrond van meditatietechnieken en leerstelsels en de specifieke benadering van filosofische vraagstukken draagt er in belangrijke mate toe bij dat geïnteresseerden niet uitsluitend van de informatie van de oosterse bewegingen afhankelijk zijn, maar reeds op voorhand vrij genuanceerde en realistische verwachtingen en voorstellingen hebben, iets wat gezien de algemene bekendheid van de intenties en consequenties van spiritualiteit in het oosten overbodig is. Religieuze bewegingen konden aanvankelijk jarenlang – al dan niet onbedoeld – profiteren van de onkunde van westerlingen op het welhaast grenzeloze gebied van oosterse spiritualiteit. Vooral in het geval van TM gebeurt het nog regelmatig dat mensen stoppen met mediteren omdat ze van mening zijn dat de neutrale presentatie van TM in tegenspraak is met de werkelijke religieuze of spirituele strekking van de TM-leer.

Cultureel-maatschappelijk gezien verschilt de problematiek van de nieuwe religieuze bewegingen niet zeer van die